

Tanıtım / Reviews

Paul H. Fry, *Edebiyat Kuramı*¹ Üzerine Genel Bir Bakış

Bilal AKYÜZ*

“Eğer bir şeye, örneğin bir yüze, çok yakından bakarsanız doğal olarak görebileceğiniz tüm noktacıklar, foliküller veya üst yüzeydeki pikseller, retinal bir Mark Tobey tablosudur. Eğer çok uzaktaysanız tüm göreceğiniz bulanıklık veya Zizek’in “lekesi”dir. Eğer bir şeye bakar ve gözlerinizi kaparsanız bu şey retinal bir Mark Tobey tablosu haline gelir. Eğer bir jetteyseniz ve aşağıya bakıyorsanız, gördüğünüz şey kesinlikle bir biçime ve yapıya sahip bir şeye benzer ama bu şey, eğer ayağınız yerde ise, jette gördüğünüz şeyden farklıdır. Hatta düz bir ovada olsanız ve jetten olduğu gibi olabildiğince uzağa, ufka baksanız bile gördüğünüz şey yine tamamen farklı bir biçim ve yapı olacaktır.”² (s. 285-286)

Edebiyat Kuramı'nın “Postmodern Ruh” isimli bölümünden alınan yukarıdaki parça kuram hakkında genel bir çerçeve çizmek için oldukça elverişlidir. Kuram, edebi metni daha detaylı görmeye ve anlamlandırmaya katkıda bulunur. Bakılan yere göre metin de okuyucusuna farklı bir yüzünü gösterir. Bu yüzlerin her biri ise okuyucu için bir farklılığı ifade eder. Edebiyattaki farklılık ise zenginlikle eşdeğerdir. Yani kuram “zenginleştirir”. Durum böyle olunca bir metinden azami düzeyde istifade etmek ve onu çeşitli yönlerden görme imkânı yakalamak için okurun kuramla barışık olması gerekir. Bu barışıklığı ise edebiyat kuramcısı sağlayacaktır. İşte bu noktada Türkçeye 2017 yılında Ayşe Demir ve İbrahim Tüzer tarafından kazandırılan Paul H. Fry’ın *Edebiyat Kuramı* isimli kitabına eğilmek yerinde olacaktır.

¹ Paul H. Fry, *Edebiyat Kuramı*, çev., Ayşe Demir - İbrahim Tüzer, Hece Yay. Ankara 2017.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elmek: bllakyz@gmail.com

² Koyu renk üstüne beyazla yaptığı ritmik, soyut kaligrafik imgelerle tanınan Amerikalı (1890-1976) ressam.

Paul H. Fry, Yale Üniversitesi'nde çok uzun yıllar ders vermiş tecrübeli bir akademisyendir. Edebiyat Kuramı da üniversitede verdiği derslerin derlenmesiyle oluşmuştur. İki bölümden oluşan uzunca bir girişten sonra, beş ana başlık altında toplanan kitap iki ek kısımla sonlanmaktadır. Kitapta yirmi altı bölüm vardır ve her birinde farklı bir kuram ya da konu ele alınmıştır. Bu bakımdan okura kuramsal anlamda bahsedilen zenginliği sağlayabilecek nitelikte bir çalışmadır.

Eserin ilk iki bölümü giriş niteliğindedir. Bunlardan birincisinin başlığı “Kuramın Tarih Öncesi ve Yükselişi”dir ki, bu bölüm daha çok sorulan bir takım sorular üzerinden ilerler. Kuramın zaman içerisindeki gelişimi ifade edilirken Marks, Nietzsche, Freud ve Ricoeur gibi önemli isimlerin görüşlerine de yer verilerek konu etraflıca tartışılır. Bu isimler etrafında tartışılan konunun merkezinde daha çok “kuşku” ve “kuram” bağlantısı vardır. “Kuram ve İşlevsellik” adını taşıyan ikinci bölümde ise “kuşku”nun yerini “determinizm” alır. Bu bölümde önceki bölümde adı geçen isimlere Michel Foucault, Roland Barthes, Henry James gibi yakın tarihin önemli kuramcılarının isimleri de eklenir. Foucault ve Barthes’in yazar hakkındaki görüşlerine değinilir.

Giriş mahiyetinde olan bu bölümlerden sonra “Yorumlama ve Okumanın İlk Yansımaları” başlığı altında bir metnin nasıl yorumlanabileceği noktasında farklı bakış açıları getiren açıklamalar yer alır. “Hermenötik Dairenin Giriş ve Çıkışları” bölümünde bu sahanın Hans-Georg Gadamer, E.D.Hirsch ve Martin Heidegger gibi önemli isimleri üzerinden hermenötik konusunda bir tartışma yürütülür. Hermenötiğin ortaya çıkışından ve tarihsel gelişiminden bahsedildikten sonra Gadamer ve Hirsch’in yorumlamaya farklı bakışları incelenir. “Biçimci Okuma” kısmında Gadamer ile devam edilmekle birlikte Hirsch’ten söz edilir ve ardından Wolfgang Iser’e değinilir. Gadamer okuyucu ile metin arasındaki boşluğun küçük olmasını savunurken, Iser bu boşluğun bir üst seviyeye geçebilmek için büyük olması gerektiğini düşünür. “Boşluklar” kavramı bu parçada önemli bir yer tutar. Öte yandan Gadamer’in daha geleneksel bir tarafı, Iser’in ise daha yenilikçi bir kanonu temsil ettiği söylenebilir.

Eserde, “Metin ve Yapı” kapsamında yedi farklı bölüm incelenir. Bunlardan ilki “Bağımsız Sanat Eseri Fikri” ismini taşır ve bu bölümde 20.yüzyıl

biçimciliğine geçiş yapılır. “Biçim” bu bölümde oldukça ön plandadır. Eleştiri tarihi ile edebiyat eleştirisini arasındaki farka vurgu yapılarak yakın okumanın edebiyata olan katkısından bahsedilir. Devamında Platon ve Aristoteles’in şiire bakışı üzerinde durulur. Her ne kadar bu ikili şiire ve şaire zıt kutuplardan baksa da temel nokta ikisinin de biçimle ilgileniyor oluşudur. Platon, “nesnelerin ideal biçimlerinden üç kere uzaklaş”tığını (s. 94) söylerken; Aristoteles, “şairlerin yaptığı şeyin gerçekte dünyada var olan unsurları yeniden düzenlemek daha da iyisi sıraya sokmak”(s. 95) olduğunu söyler. Sir Philip Sidney’in fikirleri üzerinden Aristo’nun düşüncesi savunulur ve yine temelde biçim vardır. Sonrasında Kant’tan bazı parçalar alınarak bunun biçimle bağlantısı kurulur. Bu bölümün dikkat çeken diğer isimleri Oscar Wilde ve özellikle de William K. Wimsatt’tır.

“Yeni Eleştiri ve Diğer Batı Biçimcilikleri” isimli başlık altında “Yeni Eleştiri”nin 1930 ve 40’lı yıllarda ortaya çıktığından hareketle “birlik” kavramını üzerinde durulur. Richards “şiirin çatışan ihtiyaçları uyumlu hale getirme görevi olduğunu savunur.”(s.117). Richards’ın bu düşüncesi Aristoteles’in katarsis kavramına benzetilir. Öğrencisi Empson ise metnin *bütünüyle* ilgilenmemesi ve belirli bir şeye odaklanması bakımından hocasından ayrılır. Ayrıldığı daha önemli kısım ise “şiir sanatının belki de çatışan ihtiyaçlarımızı tatmin etmediği”ni düşünüyor olmasıdır. (s. 123) Konu “Rus Biçimciliği”ne geldiğinde ise, anlam iyice askıya alınır ve odak noktası olarak “biçim” seçilir. Eikhenbaum ve Shklovsky Rus Biçimciliğini anlamamıza katkıda bulunan isimler olur. Shklovsky’nin “yabancılaştırma” kavramını üzerinde durduğuna işaret edilerek biçimcilerin bununla ciddi şekilde ilgilendiklerinden bahsedilir.

“Göstergebilim ve Yapısalcılık” isimli bölümde esas hareket noktası Saussure’ün yazılarıdır. Göstergebilim’in aslında bir edebiyat kuramı olmadığı, fakat pek çok kuramı etkilediğine vurgu yapılır. Dilin geleneksel bir işaretler sistemi olduğundan söz açıldıktan sonra devamında *langue* ve *parole* kavramları genişçe açıklanır. “Freud’un bilinci, bilinçsizlikten çıkarmasına benzer şekilde *eşzamanlı* olarak dil sadece konuşmadan çıkarılabilir.” (s.151) görüşü ortaya atılır. Dilin *gösteren-gösterilen* ilişkisi bağlamında *rastgele* bir ilişki olduğuna işaret edilir. Dilin birbirine bağımlı terimlerden olduğunu belirten Saussure “bağlam”ın öneminden bahseder. Kısacası okur bu bölümde pek çok yeni

kavramla karşılaşır. “Dilbilim ve Edebiyat” başlığı altında dokuzuncu bölümde yapısalcılığın dilbilimden doğduğu vurgulanır. “Eşzamanlılık” ve “ardıllık” kavramları üzerinde daha detaylı açıklamalar yapılır. Levi-Strauss, Roman Jakobson ve Barthes’in fikirleri etraflıca tartışılır.

On ve on birinci bölümlerde ise, göstergebiliminin temel kavramları ve önemli isimlerinin görüşlerine yer verilir. “Yapısökümcülük” başlığı altında sırasıyla Jacques Derrida ve Paul De Man üzerinde genişçe durulur. Derrida’yı anlamaya çalışırken “İnsani Bilimlerin Dilinde Yapı, İşaret ve Oyun” makalesinden hareket edilir. Bu noktada “Merkez”in dağılması, “yapısallığın” eleştirisi, “difference” ve “différance” kavramları oldukça önemlidir. Derrida’nın Levi-Strauss ve Saussure hakkında fikirlerini dile getirdiği konulara odaklanılır. Ses ve yazı arasındaki farktan bahsedilerek, Paul De Man’ın bu konudaki görüşlerine yer verilir. Man, Derrida’nın aksine bir edebiyat kuramcısıdır. Bu noktadan sonra ikisi arasındaki bazı benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulur.

Dil ve biçim üzerine olan tartışmalar eserde genel hatlarıyla bu başlıklar altında toplanmıştır. Çalışmanın ilerleyen safhalarında söylemin psikolojik boyutuna doğru bir yolculuk başlar. Bu bölümler Yazar (Okur) ve Ruh başlığı altında toplanmıştır. “Freud ve Kurmaca” kitapta 12. bölümde ele alınır. Peter Brooks’un Freud ile ilgili fikirleri üzerinden bir tartışma ile başlar. “Bilinç”, “bilinçdışı”, “metafor”, “düzdeğişmece” kavramları ön plandadır. “Bütün yaşamın amacı ölmektir.” (s. 235) ve “Organizma doğru zamanda, doğru biçimde kendi koşullarına uygun biçimde ölmek ister.” (s. 235) gibi fikirleri üzerinden Freud’un “ölüm arzusu” düşüncesi tartışılır.

“Kuramda Jacques Lacan” başlığı altında ise öncelikli olarak Lacan’ın görüşleri üzerinde durulur. Lacan “Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır.” (s. 251) der. Diğer dikkat çeken bir görüşü ise onun “uygun bir sona inanmaması”dır (s. 245). Lacan’ı anlarken Saussure’e ve Derrida’ya sık sık başvurulur. Temel olarak bahsedilen şey şudur: “Göstereni herhangi bir gösterilene bağlamanın imkânsızlığı, arzu nesnesini fark etmenin imkânsızlığına denktir.” (s. 258) “Etki” isimli 14. Bölümde konunun merkezinde Bloom ve Eliot vardır. Eliot, gelenek ve bireysel yetenek arasında bir ilişki kurarken Bloom’da ise diğer

metinlerle olan etkiden söz edilir. Toplumsal bağlama henüz geçmeden önce “Postmodern Ruh” isimli bölüm karşımıza çıkar. Burada Deleuze, Guattari ve özellikle de Slavoj Žižek’le Lacanvari alanlara bir yönelim vardır.

Bu noktadan itibaren edebiyatın, toplumsal, ekonomik, politik ve tarihi sebeplerce üretimine, sosyopolitik doğuşuna odaklanılmaktadır. Buradaki çeşitli bölümler **Toplumsal Bağlam** başlığı altında ele alınır. “Okurun ve Metnin Toplumsal Geçirgenliği” başlığı Mikhail Bakhtin ve Hans Robert Jauss okumalarını içerir. “Bakhtin’in ana ilgisi bir metin üreten yaşam dünyasıdır ancak Jauss’un ana ilgisi, doğrudan yaşam dünyasının kendisidir.” (s. 301). “Çiftseslilik”, “hakiki çok dillilik”, “çokseslilik” gibi kavramlar ön plandadır.

“Eleştirel Kuramın Frankfurt Okulu” başlığı altında edebiyat kuramcılığında bu okulun oynadığı role dikkat çekilir. Marksizm’den bahsedilirken “Edebiyat teorisindeki sosyal eleştirinin kat kat en yayılmış biçimi Marksist olanıdır.”(s. 322) denir ve sonrasında Engels, Lukacs, Adorno ve Benjamin’in bu konudaki görüşleri üzerinde durulur. Ardından gelen bölüm “Politik Bilinçsizlik”tir. Bu bölümde Fredric Jameson’un “Siyasal Bilinçdışı” isimli çalışması üzerinde durulurken yine Jameson’dan ve Marks’tan bazı pasajlar kullanılmıştır. Toplumsal bağlam “Yeni Tarihselcilik” konusuyla devam eder. Bu konu “1970’lerin sonlarında başlayarak 1980’ler boyunca 1990’lara kadar devam eden ve akademiye silip süpüren bir edebiyat akımı” (s. 357) olarak nitelendirilir. Greenblatt, “Edebiyatın kendisi tarihi bir kurumdur, tarihi iki taraflı/karşılıklı olarak etkileyebilecek söylemsel güçtür.”(s. 362-362) der. Burada esas konu edebiyatın da tarihi etkilediğidir.

Bu aşamadan itibaren sosyal alanın içinde kalmakla beraber özel insan kimlikleri ile ilgili olan bölümler başlamaktadır. Bunlardan birisi “Klasik Feminist Gelenek”tir. Bu bölümde Virginia Woolf ve Elaine Showalter’ın okumaları mevcutken Woolf’un *Kendine Ait Bir Oda* isimli eserine oldukça fazla atıf vardır. “Afro Amerikan Eleştirisi” isimli bölümde de kimlikler üzerinden bir tartışma sürerken Henry Louis Gates ve Toni Morrison’un fikirleri üzerinden konu işlenir.

“Postkolonyal Eleştiri” kısmında temel iki figür Edwar Said ve Homi K. Bhabha’dır.

“Said’in Oryantalizmi yapısalcı öncüller sayesinde çalışır. Ana ilgisi ben ve ötekinin ortak ve karşılıklı ikili itirazıdır (...) Said’in bakış açısının temel ikiciliği çoğu kez Derrida’nın yapısökümüne katılan Bhabha’nın “çifte bilinç” kavramı iki perspektifin birleşmesi veya karmaşası değildir ama bakış açısının bozulması durumudur.”(s. 419-420)

Hegel’in efendi-köle diyalektiği üzerinde durulan bölümde; Lacan, Foucault, Gramsci, Saussure gibi isimlere de göndermeler mevcuttur.

“Eşcinsel Kuram ve Cinsiyet Edimi” adını taşıyan bölümde dikkat çeken isimler Michel Foucault ve Judith Butler’dır. Foucault, “ittifakın yerleşmesi” ile “cinselliğin yerleşmesi” dediği şeylerin ortak ve farklı noktaları üzerinde durur ve şöyle der “Söylem, güç-bilgi yaratır. Güç-bilgi ise kimliği yaratır” (s. 442). Foucault cinselliği, güç-bilginin etkisi olarak (...) Butler ise bunu, görülü olduğu ve dışa vurduğu müddetçe performansın etkisi olarak görür.” (s. 439) Her ikisinin ortak olarak sorduğu soru şudur: “Belli bir kültürün cinsel düzenlemelerinin normal olduğunu kim ileri sürer?” (s. 441). Butler ayrıca ne heteroseksüelliğin ne de homoseksüelliğin önce gelmediğini söyler. Bunu Levi-Strauss ile destekler. Çiğ olan her ne kadar kronolojik olarak pişmiş olandan önce görünse de söz gelimi pişmiş olan bir havucu yemeden diğerine çiğ denilemeyeceğinden bahseder. “Edebi İncelemenin Kurumsal Yapısı” Toplumsal Bağlam başlığının son bölümüdür. Stanley Fish ve John Guillory ikilisinin düşünceleri ile bu bölüm sonlanır.

“Kuramın İyi ve Kötü Tarafları” başlığı altında eserdeki son tartışmalar yapılır. Steven Knapp ve Walter Benjamin Michaels “Kuramın Sonu mu? Yeni Faydacılık” başlığı altında işlenirken bu isimlerin “Yeni Faydacı” oldukları ve hermenötiğe karşı oldukları gösterilir. Knapp ve Michaels insanların, temel olarak üç hata yaptıklarından bahseder. “Birinci hata anlam ve niyet arasında bir fark olduğunu varsaymaktır.” (s. 479) İkincisi “dil ve konuşma arasında bir fark olmadığı ısrarlarından kaynaklanmaktadır”(s. 479), üçüncüsü ise “bilgi ve inancın araçsallaştırılmasıdır” (s. 478). Bu bölüm temel olarak bu “hata”lar üzerine açıklamalarla geçer. “Şimdilerde Kim Kuramdan Nefret Etmiyor ki?” isimli son bölümde ise “Neden edebi teoriyi kurtarma zahmetine girelim ki?” sorusu sorulmakta ve bir önceki bölümle ilintili şekilde bir tartışma yürütülmektedir.

Son iki bölüm kitaba ek nitelikte olup hem nicelik olarak hem de nitelik olarak ciddi bir kaynakçayı içerisinde barındırır. “Derslerde Kaynak Gösterilen Bölümler”, kısmında bazı bölümler için ek okuma kaynakları sunulurken, “Yorumlama Biçimleri: Edebiyat Kuramında İleri Okuma Rehberi” isimli bölümde Stefan Esposito devreye girer ve kuramların kaynaklarını daha derin bir şekilde okuyucuya sunar.

Edebiyat Kuramı temel olarak bu bölümleri bünyesinde barındırır. Kitapta her kuram çeşitli makale ve temel metinlere dayandırılarak anlatılmıştır. Her bölümde çeşitli temel okumalar olması elbette eseri zenginleştirmiştir. Bununla birlikte eser yer yer dolambaçlı yollara girmiş, çok farklı göndermelere başvurmuş ve bu bakımdan okurundan ciddi bir altyapı istemiştir. Yani okurun eseri eline almadan önce bazı şeylere hâkim olmasını zorunlu kılmıştır. Değilmesini gereken bir diğer nokta çeviridir. Çeviri elbette başlı başına bir uğraştır ve ciddi bir emek gerektirir. Konu kuram olunca bu emek daha da artacaktır. Bu eserde bazı noktalarda çeviriden kaynaklı anlam ve anlatım belirsizlikleri/bozuklukları göze çarpsa da, bu durum eserin değerinden bir şey kaybettirmez. Kuramsal anlamda Türkçe edebiyatta ciddi bir eksiklik söz konusudur. Bu bakımdan *Edebiyat Kuramı* isimli bu kapsamlı eseri çevirme yürekliliği göstermiş, emek harcamış ve bunu başarmış akademisyenlerimize teşekkür etmek gerekir.

Eserin diline bakıldığında metnin tümüne yayılan mizahi bir anlatım dikkat çekmektedir. Bazı bölümlerde ciddi bir anlatıma bürünmüş olsa da üslubun okuru sıktığını söylemek zordur. *Çekici Kamyon Tony* de kuramları anlarken sık sık okuyucunun yardımına koşar ve uygulamalı bir biçimde kuramı tanımaya olanak sağlar. Öte yandan Paul H. Fry’ın alıntılacağı makaleler ve parçalar ile kendi fikirlerini başarılı bir şekilde sentezleyerek okuyucuya sunduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca eserdeki tüm bölümler her ne kadar müstakil olsa da birbirlerine göndermelerle doludur. Bu da zihinde kuramların karşılaştırmalı bir şekilde yer etmesini kolaylaştırır.